

SZÉKELY MELINDA

A germán népek intézményei és kereskedelme a Kr. u. 1. században

A germán népnév antik szerzők közül elsőként a rhodosi Poseidóniosnál (Kr. e. 135–51) fordul elő, aki a germánokat egy – Gallia északnyugati részén élő – különösen primitív kis kelta törzsnek gondolta. Töredékesen ránk maradt művében a germánok jellemzése toposz-szerű elemeket tartalmaz: „reggelire húsdarabokat esznek, ahhoz tejet és keveretlen bort isznak” (FGrHist 87 F 22).¹ Bővebben C. Iulius Caesar írt róluk *Commentarii de bello Gallico* című művében (Caes. Gall. 4.1–19; 6.21–24). Galliai helytartósága idején² (Kr. e. 58–51) ugyanis Caesar kapcsolatba került a suebekkel és más germán törzsekkel, így személyes tapasztalatait is felhasználva írja le a germánok társadalmi tagolódását, életmódját, vallását, harcmódját.³

Tacitus *De origine et situ Germanorum* című műve az 1. század végéről a következő ránk maradt forrás, amely részletesen tárgyalja a germán törzsek viszonyait.⁴ A szerző sohasem járt Germaniában, felhasználta azonban az idősebb Plinius ránk nem maradt munkáját, amely személyes tapasztalaton alapult.⁵ A Caesar által leírt viszonyokhoz képest több mint 150 év telt el, ami sok változást hozott a germán törzsek életében. Tacitus hatvan különböző törzset említ művében, Germania népeit így jellemzi: „Mindnyájan egyforma testalkatúak: vad és kék a szemük, vöröses a hajuk, testük megtermett, de csak közelharcban erős; a munkát és fáradságot már nem bírják úgy, a szomjúságot s a hőséget alig tudják elviselni.”⁶

Intézmények

Caesar és Tacitus művét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy az eltelt másfél évszázad alatt jelentős változások történtek a germán társadalomban. Az egyik legfontosabb a vagyoni gyarapodás, amely a Kr. előtti kormányzati és hatalmi szerveket is átformálta. Caesar korában is megvoltak már a legalapvetőbb hatalmi és jogi szervezetek: a vezetők tanácsa, a törzsfő és a harcosok gyűlése; Tacitus korára azonban működésük megváltozott, vgy bővült a funkciójuk.⁷

A vezetők tanácsa Caesar korában is létezett, de csak háborús időben. Tacitus szerint viszont a tanács már békeidőben is létezett, nem csak háborúban. Keveset tudunk arról, hogy kik lehettek a tanács tagjai, az ún. főemberek (*principes*). Tacitus korában az összes felnőtt kort elérő ger-

¹ Vö. Hérodotos a szkítákról (4. könyv). Lásd még: Much 1967. 317; Pekkanen 1974. 39–55; Wolters 2000. 16–17.

² Újabban Caesar gall hadjáratáról: Canfora 2004. 107–133.

³ A germánokhoz lásd: Schmidt 1938–40; Schmidt 1941; Eggers 1976. 3–64; Jankuhn 1976. 65–126; Todd 1987; Wolters 1989; Székely 2011. 94–103; Caesar korához: 95–96.

⁴ Tacitus műve 98-ban, vagy az újabb kutatások szerint 103–106 között került kiadásra. A *Germaniához* lásd: Norden 1920; Much 1967; Borzsák 1979. 31–39. [1996. 220–229]; Timpe 1995; Beck 1998; Schuhmann 2004. 251–261; Schmal 2005.

⁵ Plinius a germaniai lovascsapat parancsnoka volt, mára elveszett művének címe: *Bellorum Germaniae libri XX* (20 könyv a germánok elleni háborúról). Tacitus forrásaihoz lásd még: Schmal 2005. 33–36.

⁶ Tac. *Germ.* 4. A Germania részleteket Borzsák István fordításában közlöm. Vö. Vit. 6.1.3.

⁷ Thompson 1965. 29–30; Schmidt 1941. 40–80.

Barbár törzsek követei Traianus oszlopáról. A középpontban germán harcos, haja jellegzetes suebus csomóba kötve (A. Goldsworthy: A római hadsereg története, 79.)

esélyük volt sikeresen harcolni, így a tanácsba bekerülni, mert fegyverzetük szegényes volt, még a kard és a sisak is hiányzott a felszerelésükből. A vezetők így legtöbbször a vagyonosabb rétegből kerültek ki.

A tanács nagyságáról nincs információnk.⁹ Tacitus szerint a vezetők tanácsa a kisebb horderejű dolgokkal foglalkozott, míg a fontosabb dolgokról a harcosok gyűlésén döntöttek. Veszély esetén azonban a tanácsnak komoly kormányzati szerepe lehetett, csakúgy, mint Caesar idejében. Arról, hogy milyen ügy kerüljön a tanács, illetve a nagygyűlés elé, a szokásjog döntött.

A társadalom másik fontos intézménye a katonai törzsfő volt.¹⁰ Caesar korában ez a tisztség egy adott hadjárat időtartamára korlátozódott. A törzsfők a háború ideje alatt teljhatalommal rendelkeztek.¹¹ Tacitus azonban már kétfajta törzsfőségről beszél (Tac. *Germ.* 7.1): „Királyokat a nemes származás, vezéreket a vitézség alapján választanak”.¹² A vezérnek (*dux*) főleg katonai feladatai voltak. Választható volt; erre a tisztségre minden olyan harcos mellett dönthettek, aki vitézségben kiemelkedett. Az, hogy a vezérseget meddig tartotta meg, nem tisztázott. Elképzelhető, hogy egy adott háborúra szólt a tisztsége, ugyanúgy, mint Caesar korában. A különbség, hogy Caesar idejében számos hadvezért választottak, Tacitus korában csak egyet, de legfeljebb kettőt.¹³

A másik vezető, a *rex* megbízatása egy életre szólt. A Tiberius-kori Velleius Paterculus így ír Maroboduus markomann királyról (*Hist. Rom.* 2.108): „{hatalma} nem függött az alattvalók akaratótól, nem ideiglenes volt, sem esetleges, sem átmeneti.” Ez a tisztség valószínűleg a királyi klánnak volt fenntartva. A *rex* katonai ügyek intézése mellett részt vett a vallásos szertartásokon is, indítványozhatta az összegyűlt harcosok beavatását vagy elutasítását. Javaslatának elfogadása

⁸ Tac. *Germ.* 13. A germán törzsek fegyverzete nem volt egységes, de a *framea*, a vashegygel ellátott lándzsa, amely szúrásra és hajításra is alkalmas volt, minden törzsnél elterjedt.

⁹ Todd 1987. 145. Thompson 1965. 31.

¹⁰ Thompson 1965. 32; Schmidt 1941. 57–59.

¹¹ Caes. *Gall.* 6.23.

¹² *Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.*

¹³ Much 1967. 154–164.

mán ifjút a harcosok gyűlése előtt pajzsral és lándzsával (*framea*) ajándékozták meg, ezzel harcosává avatták őket.⁸ Főember (*princeps*) azonban csak az lehetett, aki bizonyította kiemelkedő nemesi származását, vagy aki kimagasló katonai érdemeket szerzett. A germán ifjak először a katonai kíséretben szolgáltak. Ha itt dicsőséget szereztek, akkor kaptak helyet a vezetők tanácsában. Ezt a ranglétrát kellett bejárni ahhoz, hogy valakiből vezető lehessen. A szegényebbeknek nem sok

a tekintélyétől és szónerőjétől függött. Jogában állt a tanács döntéseinek érvénytelenítése is, alattvalóival való viszonyát a szokásjog határozta meg.

A vezetők tanácsa és a törzsfők mellett a germán társadalom harmadik lényeges intézménye a harcosok gyűlése volt.¹⁴ Ennek minden harcos tagja volt, kivéve, aki eldobta a pajzsát. A pajzs igen fontos szerepet játszott a germánok életében: a pajzs elhagyása a csatában, vagy akár békeidőben a legsúlyosabb gyalázat volt a szemükben.¹⁵ A férfiak ezek után sem tanácskozáson, sem áldozaton nem vehettek részt, sőt bizonyos esetekben akár halállal is lakolhattak tetteért. Pajzsukat általában egy puha fadarabból (éger vagy hárs) készítették, de voltak vékony fadestekből összeállítottak is, amelyeket fémszegéllyel kereteztek, gyakran bőrrel bevontak, középen vassal is megerősítettek (hegyes pajzsdudor).¹⁶ A leletekből két típust ismerünk: egy hosszú, ovális, 88x50 cm-es, és egy szögletes kb. 66x30 cm-es pajzsot, utóbbi jóval elterjedtebb lehetett.¹⁷ Tacitus leírása szerint a germánok pajzsait meghatározott színek díszítették, hogy az egyes egységek ezzel is megkülönböztethetők legyenek.¹⁸ Festék-nyomokat tartalmazó pajzsot találtak a dániai Vaedebrónál (Skanderborg közelében).¹⁹

A gyűléseket mindig meghatározott időpontban hívták össze: újholdkor vagy holdtöltekor, valamint különleges veszély idején.²⁰ Háború esetén gyakrabban gyűléseztek. A harcosok gyűlésének joga volt háborút hirdetni illetve befejezni azt. Általában a vezér hívta össze a gyűlést, de egyes esetekben tőle függetlenül is összegyűltek a harcosok.²¹ Fegyveresen jelentek meg, két-három napig szállingóztak. A gyűlés kezdetekor a papok csendet parancsoltak, a király vagy a főember előterjesztette a javaslatot.²² Az elutasítást a harcosok zajongással, az egyetértést fegyvereik összeütésével jelezték.

„*In pace decus, in bello praesidium*”²³ – a katonai kíséret

A kíséret intézménye a germánok sajátos berendezkedése volt.²⁴ Caesar korában az volt a szokás, hogy egy germán vezető portyát hirdetett a harcosok gyűlésén, és aki akart, vele tarthatott.²⁵ Vállalkozását nem akadályozta meg sem a gyűlés, sem a tanács, sőt a vezér népszerűségét emelte egy-egy meghirdetett hadjárat. A vezér és a katonái közötti kapcsolat azonban csak a portyára korlátozódott, tehát ideiglenes volt. A portyán megszerzett zsákmánnyal egyesek gazdagabbak lettek, megkezdődött a vagyoni differenciálódás a társadalom addig nagyjából egyenlő csoportjai között. A fő vagyontárgyak a marhák, az ékszerek és a rabszolgák voltak. Tacitus korára a kíséret (*comitatus*) szerepe megváltozott, egy adott személy oldalán állandóvá vált. A kíséret tagjai szolgálatukért nem földet kaptak, hanem fegyvereket vagy csalalovat (*bellatorem*

¹⁴ Thompson 1965. 41.

¹⁵ Tac. *Germ.* 6.

¹⁶ Schmidt 1941, 62; Todd 1987. 145. Újabb: Zieling 1989.

¹⁷ Todd 1987. 145.

¹⁸ Tac. *Germ.* 6.

¹⁹ Todd 1987. 145.

²⁰ Tac. *Germ.* 11.

²¹ Így pl. Kr. u. 69-ben a batavus Civilis vezetésével úgy döntöttek, hogy támadást indítanak a birodalom ellen. Ekkor az összegyűlés sajátos formáját választották: egy szentelt erdőben lakomára hívták a harcosokat, itt esküdtek szövetséget egymásnak, így titokban maradt a szövetség.

²² Tac. *Germ.* 11.

²³ „Békében dísz, háborúban oltalom” (Tac. *Germ.* 13).

²⁴ Lásd ehhez: Schmidt 1941. 66–67; Thompson 1965. 36–40; Much 1967. 221–244.

²⁵ Caes. *Gall.* 6.23.

equum).²⁶ Már nem csak hadjáratok idején, hanem békében is a vezetőik mellett maradtak, ez gyökeresen megváltoztatta a korabeli germán társadalmat. Minél nagyobb kísérettel rendelkezett valaki, annál nagyobb volt a tekintélye.²⁷ A kíséret háborúban is külön egységet alkotott, tagjai sorsukban is osztoztak vezetőjükkel: követték őt száműzetésbe, börtönbe, sőt még a halálba is. A Tacitus-kori Germaniában a mezőgazdasági munkák egy részét, így a szántást, a nehezebb munkákat a férfiak végezték. A katonai kísérettel rendelkező vezetők azonban még az élelemszerzés legalapvetőbb formájával, a vadászattal is kezdtek felhagyni. A kíséret tagjai csak a harcot tekintették feladatuknak. Amikor nem portyázáson vettek részt, henyéltek, ettek-ittak, miközben a nők, gyerekek, öregek a földeken dolgoztak.²⁸ A vezetők és a harcosok tehát igyekeztek kivonni magukat a termelésből. Ennek gazdasági alapját a hatalmas marhacsordák, a földekről származó jövedelem, valamint a rabszolgák jelentették. A kísérek fenntartásában nagy szerepet játszottak a különböző ajándékok.

Ajándékozás

A germán törzsi korszakában az ajándékozás és az adózás legfőbb tárgyát az állatok – elsősorban a marha – képezték.²⁹ A kísérek szomszédságában élő népek gyakran értékes lovakkal, fegyverekkel, ezüst vázakkal váltották ki az ellenük indítandó esetleges hadjáratokat. Ezekhez járult még a rómaiaktól származó pénzjövedelem. A rómaiak nem csak pénzürméket,

Achilles-tálca a kaiseraugsti ezüstleletből
(http://de.wikipedia.org/wiki/Silberschatz_von_Kaiseraugst)

Az Achilles-tálca középső domborműve
(http://www.augustaraurica.ch/reise/bild-00_9-g.jpg)

de különösen értékes ezüst és bronz tálalóedényeket is küldtek a germán vezetőknek.³⁰ Ez a hagyomány feltehetően Augustusig, illetve Tiberiusig nyúlik vissza.

²⁶ Tac. *Germ.* 13–14.

²⁷ Tac. *Germ.* 14.

²⁸ Tac. *Germ.* 14–15.

²⁹ Hutterer 1986. 76.

³⁰ A rómaiak fényűző ezüstedényeiről lásd: Plin. *Nat.Hist.* 33.139–157.

A Római Birodalom északi határa és a legfontosabb germán népek elhelyezkedése (Kr. u. 200 körül, történelmi világatlasz)

Wieseler.³⁵ A lelet eredete és kora heves vitát váltott ki a kutatók között.³⁶ Volt, aki úgy gondolta, hogy a kincs Augustus korából származik (pl. Pernice, Winter, Küthmann), és a 2. század végén ásták el (pl. Friesen). Mások szerint egy kereskedő készlete vagy hadizsákmány lehetett (pl. Graeven). Thiersch elképzelése, hogy egy Augustus vagy Tiberius idején élő magas rangú római tiszt asztali készlete lehetett, aki germán kézre került. Véleménye szerint azonban ehhez sem Varusnak, sem tisztjeinek nem lehetett köze: még legalább másfél évtizedig használták, majd egy germán előkelő áshatta el az erdőben. Van olyan kutató is, aki a késő római időszakra teszi a tárgyak keletkezési idejét (pl. Brunsch), Küthmann azonban a korszak technikai, stilisztikai különlegességeit vizsgálva ezt cáfolta. Seeck véleménye szerint a kincset valaki két részre osztotta, és a germánok által megszerzett rész a zsákmányfelosztás szerint Arminius kezébe került, aki később a harcok során, a veszély növekedésével ásta el. Ezt a feltevést sokan valószínűnek tartják, de úgy gondolják, hogy a római-germán harcok során Varus esetén kívül nem volt másik olyan hadiesemény, amikor a germánok a Rajnától keletre ilyen gazdag zsákmányhoz juthattak volna.³⁷ Bogaers azonban feltételezi, hogy a Varus-kori edények mellett egyes darabok később készültek, és a 69-70-es batavus felkelés során, Veteránál kerülhettek germán kézre.³⁸ Az ezüstlelet súlya 54 kg, a készlet 60 darabos, tálakat, tányérokat, ivóedényeket és kanalakat tartalmaz.

A kaiseraugsti ezüst kincs 270 tárgyból áll, súlya 58 kg. 1961-1962-ben egy gödörben találták a svájci Kaiseraugstban, az ókori Augusta Raurica erődítményében.³⁹ A kincset Magnentius császár uralkodása alatt ásták el (350–353), valószínűleg alemann inváziótól tartva. A tulajdonost talán megölték, a kincs rejtkehelye feledésbe merült. Az edénykészlet nagy, díszített tányérok, tálalóedényekből, különféle alakú ivóedényekből és nagyszámú kanálból áll. A készlethez több, alakokat ábrázoló tálca is tartozik, ezek közül híres az aranyozott, középponti ábrázolásáról elnevezett Ariadné-tálca és a nyolcszögletű, tizenegy domborművel díszített Achilles-tálca.

Tacitus *Germaniájában* olvashatunk a germán főembereknek, követeknek ajándékozott ezüstedényekről.³¹ A kevésbé fejlett társadalmakban általában nagy szerepe van az ajándékozásnak, a rómaiak ezt kihasználva kívánták elérni politikai céljaikat.³² A régészek római érméket, ezüst edényeket, boros-készleteket találtak az egykori Germania területén, valamint birodalmi mintára készült üveg- és bronzedényeket, *terra sigillatákat*, melltűket, dísztárgyakat és fegyvereket is.³³

Az Alpoktól északra fekvő területen két nagyobb ezüst edénykészlet került elő: a hildesheimi és a kaiseraugsti ezüst.³⁴ A hildesheimi ezüstkincsre 1868-ban bukkant

³¹ Tac. *Germ.* 5.

³² Jankuhn 1976. 109. Vö. Heather 1991. 114, 164.

³³ Green 1998. 220.

³⁴ Baratte 1984. Gehrig 1969. Lessig 2001.

³⁵ Wieseler, 1869.

³⁶ A vitáról lásd: John 1963. 965–975.

³⁷ Varus vereségéhez lásd: Székely 2001. 5–14.

³⁸ Bogaers 1982. 182.

³⁹ Lásd: Instinsky 1971; Ewald, Guggisberg, Kaufmann-Heinimann 2002.

A régészeti leletek arra utalnak, hogy római hatásra megnőtt a germán törzsfők luxuscikkek iránti igénye, sírjaikból ugyanis nagy mennyiségben kerültek elő.⁴⁰ A vezetők nem csak ruházkodásukkal (sisak és kard viselet) különültek el alattvalóiktól, hanem azzal is, hogy importcikkeket vásároltak. Ezek széleskörű elterjedése arra enged következtetni, hogy az úgynevezett „törzsi elit” státuszszimbólumaivá váltak.⁴¹ Ajándékként, illetve árucikként használták őket a rokoni, illetve a törzsek közötti kapcsolatok szorosabbá fűzésének érdekében.

Kereskedelem

A germán törzsek eleinte inkább eladni akartak a rómaiaknak, semmint vásárolni (Caes. Gall. 4.2.): „A kereskedőket beengedik földjükre, elsősorban azért, hogy legyen kinek eladni a hadizsákmányt. Behozatalra alig van szükségük”.⁴² Egy századdal később azt tapasztaljuk, hogy a terület belső részein élő germánok még mindig cserekereskedelmet folytatnak, a birodalommal határos területeken élők azonban már római érméket is használnak fizetőeszközként (Tac. Germ. 5.): „bár a hozzánk legközelebb élők a kereskedelmi érintkezés miatt becsben tartják az aranyat és az ezüstöt, s pénzünk bizonyos fajtáit ismerik, sőt válogatnak is köztük: a bentebb lakók egyszerűbb és régiesebb módon cserekereskedelmet folytatnak”.⁴³ Az érmék használatával e törzsek megtették az első lépést a pénzgazdálkodás kialakulása felé.

Az árucserre egyik fontos terméke a bor volt, ami luxuscikknek számított. A germánokhoz római közvetítéssel már a Kr. e. első században eljutott a szőlő, a bor, s vele a szó is: lat. *vinum* (n. Wein, a. wine). A germánok addig sört, mézsört (*medus*), illetve egy *lid* nevű, gyümölcsökből és különböző termésekből erjesztéssel készített italt fogyasztottak. Nagyszámú régészeti lelet bizonyítja, hogy az északi népek a borivás kultúráját is átvették Rómától: a szűrőt és az edényt is, amelyben a bort vízzel keverték össze. Jövevényszó is bizonyítja a bor és víz elegyítését, a latin *miscere*, amelyből létrejött az óangol *miscian*, és az ónémet *miskien*.⁴⁴ A birodalomból nagy mennyiségben érkezett a bor amforákban, fahordókban, illetve börtömlőkben, ezek a tárolóeszközök azonban nehezen rekonstruálhatók. Egyes latin jövevényszavak azonban utalnak a termékek szállításához szükséges edényekre, pl.: lat. *saccus*, n. Sack – zsák, lat. *arca*, gót arka/ archa – láda, szekrény, lat. *cista*, gót kista – láda, tartály.⁴⁵

A római kereskedők eladtak még háztartási eszközöket, dísztárgyakat, szöveteket, üvegtárgyakat és ékszereket is.⁴⁶ Csere tárgyat képezte a só is.⁴⁷ A germánok a rómaiaktól vagy a keltáktól szerezték be a vasat, aminek szükében voltak (Tac. Germ. 6): „még vasuk sincs valami sok, amint fegyverzetükből következtetni lehet”.⁴⁸ Erre utal, hogy a germánok leginkább elterjedt fegyvere, a *framea* (lándzsa), fából készült, csak keskeny és rövid hegye volt vasból.⁴⁹ A vasból készült kard

⁴⁰ Thompson 1965. 20.

⁴¹ Much 1967. 121.

⁴² *Mercatoribus est aditus magis eo ut quae bello ceperint quibus vendant habeant, quam quo ulla rem ad se importari desiderent.* Szepessy Tibor fordítása.

⁴³ *Quamquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt atque eligunt. Interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur.* Lásd még: Brogan 1936. 195.

⁴⁴ Green 1998. 229.

⁴⁵ Green 1998. 229.

⁴⁶ Lásd még: Eggers 1951. 64; 72.

⁴⁷ Hutterer 1986. 82. A só-lelőhelyek birtoklásáért gyakran elkeseredett harcok folytak az egyes germán törzsek között.

⁴⁸ *Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur.*

⁴⁹ Tac. Germ. 6.

csak fokozatosan terjedt el, és kezdetben csereárúként került a germánokhoz.⁵⁰ Vassisak csak ritkán kerül elő a leletekből; ezek is szinte kivétel nélkül római eredetűek.

A germánok kínálata igen korlátozott volt. A latin nyelv germán jövevényszavait vizsgálva három szót hozhatunk kapcsolatba a birodalomba érkező germán árucikkkel: *glaesum* (borostyánkő), *ganta* (lúd) és *sapo* (szappan).⁵¹ A borostyánkő, ami főleg a Balti-tenger környékéről érkezett, a császárság korai időszakában közkedvelt volt a rómaiak körében.⁵² A *glaesum* szó szerepel már Tacitusnál is (*Germ.* 45): „(az aestius törzsek) még a tengert is kutatják és ők az egyedüliek, akik a sekély vízben és parton borostyánkövet, a maguk nyelvén *glaesum*-ot gyűjtögetnek. ... Ők maguk nem használják: durva állapotában szedik, megformálatlanul továbbítják s csodálkozva veszik el az árát”. Ezekon kívül más árufajtákról is tudunk. Tacitus leírja, hogy a frízek marhabőrt beszállítva fizettek sarcot.⁵³ Feltételezhető, hogy római termékekért cserébe is marhát adtak. Sokkal fontosabb és elterjedtebb volt a rabszolga-kereskedelem, ami-ben a germánoknak már nagy gyakorlatuk volt (*Tac. Germ.* 24.): „Az így szerzett rabszolgákat kereskedők útján továbbadják”.⁵⁴ A germánok eladtak ezeken kívül még állatokat, bőrt, prémet, borostyánt, irhát.

A germánokhoz exportált birodalmi termékeket összehasonlítva azokkal, amelyeket a „barbárok” adtak cserébe, igen nagy különbséget tapasztalunk mind a szaktudás és ipari fejlettség, mind a felajánlott árucikk tekintetében. A germán törzsek nyersanyagokon kívül nem nagyon tudtak mást kínálni.

Joggal merül fel a kérdés, hogy miből tudták a germánok kifizetni a sokkal jobb minőségű importtermékeket? A csere jelentős részét képezte a hadiszákmány. Caesar szerint a suebek nem azért engedték be a kereskedőket országukba, hogy importcikkeket vásároljanak tőlük, sokkal inkább, hogy piacot találjanak a zsákmányolt áruknak.⁵⁵ A római seregben szolgáló germán harcosok közül a katonai szolgálat befejezése után sokan visszatértek hazájukba, s zsoldjuk (*lat. annona*, gót *anno*) elegendő volt a vásárláshoz.⁵⁶ Ez is hozzájárult a birodalmi érmék elterjedéséhez Germaniában.

A római hatás nyomokat hagyott az építkezés, a kertészet, a bortermeles, a konyhaművészet mellett a kereskedelem területén is, ami a jövevényszavakban is nyomon követhető, pl. *lat. telonium*, a. toll, n. Zoll – vám, *lat. nummus*, a. mint, n. Münze – érme, *lat. pondus*, a. pound, n. pfund – font.⁵⁷

Igazságszolgáltatás

A Caesar és Tacitus között eltelt idő általános társadalmi, gazdasági változásokat hozott, amely érintette az igazságszolgáltatást is. Caesar korában ennek egyszerű formája létezett: a törzs

⁵⁰ Todd 1987. 144. Hutterer 1986. 82.

⁵¹ Green 1998. 220. A *ganta* szó előfordul az idősebb Plinius művében is: *Plin. Nat. Hist.* 10.27.53.

⁵² Vö. *Plin. Nat. Hist.* 37.11.42–12.51. Lásd még: Kolendo 1981, Gömöri 1999.

⁵³ *Tac. Ann.* 4.72: *tributum iis Drusus iusserat modicum pro angustia rerum, ut in usus militaris coria boum penderent*, „Szűkös helyzetükre való tekintettel Drusus azt a mérsékelt adót vetette ki rájuk, hogy katonai célokra ökörbőröket szolgáltatassanak be”. (*Kr. u.* 23)

⁵⁴ *Servos condicionis huius per commercia tradunt*.

⁵⁵ *Caes. Gall.* 4.2.

⁵⁶ Green 1998. 221.

⁵⁷ Lásd még: *lat. vallum*, n. Wall – sánc, a. wall – fal, *lat. coquina*, a. kitchen, n. Küche – konyha, *lat. (via) strata*, a. street, n. Strasse – köves út, *lat. planta*, a. plant, n. Pflanze – növény, *lat. pluma*, a. plum, n. Pflaume. Hutterer 1986. 64.

legtekintélyesebb tagjai bíraskodtak.⁵⁸ Az eljárás meglehetősen hétköznapi volt: ismertették a törzsi szokásokat és kibékítették egymással a pereskedő feleket.⁵⁹ Nincs bizonyítékunk arra, hogy a feleket valamivel kényszeríteni tudták volna a bíróság előtti megjelenésre, vagy arra, hogy a döntésüket elfogadják. Bizonyos, hogy a bírók befolyása a tekintélyüktől függött, és a köznép nyomását is figyelembe vették. Főleg a szántóföld-elosztással, klán-határokkal, marhabirtoklással kapcsolatos kérdéseket tárgyalhattak. Tacitus korára az igazságszolgáltatás más formát öltött: a nagygyűlés meghatározott számú vezetőt választott, akik bírók lettek, és faluról-falura járva döntöttek a peres ügyekben. Minden bírót százfős tanácsadó és legitimizáló csoport kísért.⁶⁰ A büntetések a bűnök súlyossága szerint különböztek. Az árulókat és a szökevényeket felakasztották, a gyávákat, harcban resteket (*imbelles*) és a fajtalankodókat mocsárba fullasztották.⁶¹ Akit kisebb jelentőségű ügyben találtak bűnösnek, azt meghatározott számú ló vagy jószág (*pecus*) fizetésére kötelezték.⁶² A bírság egy részét a sértett fél, gyilkosság esetén annak családja kapta, a másik rész vagy a törzsfőt, vagy a közösséget illette.⁶³

Harcmodor

A Kr. e. 1. század és a Kr. u. 1 század között eltelt időszak nemcsak az igazságszolgáltatásban, hanem a germán hadviselésben is jelentős változást hozott.⁶⁴ Caesar idejében a harcokat nem irányították központilag, és a katonai fegyelemnek is híján voltak. Családostul vonultak harcba, és kedvük szerint rohanták meg az ellenséget, mindenféle taktikai megbeszélés nélkül. A csata könnyen átalakulhatott a hadsereget alkotó katonák, kísérek és családok összefüggéstelen, szórványos, az ellenség vonalára irányuló ostromsorozatává. A hadvezér szerepe jelentéktelen volt, főleg bátorította, buzdította a harcosokat. Alapvető változást hozott, amikor germán harcosok római szolgálatba léphettek.⁶⁵ A germán újoncokat hozzászoktatták, hogy teljesítsék a parancsokat, meg kellett tanulniuk a római taktikát és a fegyverek használatát. A kiképzett harcosok törzseikhez visszatérve újfajta szemléletet hoztak. Így pl. a cheruscus Arminius, a markomann Maroboduus, a chaucus Gannascus vagy a batavus Civilis korábban római szolgálatban álltak.⁶⁶ Arminius a rómaiaknál szerzett tapasztalatait használta fel a Kr. u. 9-es teutoburgi csatánál is – a rómaiak ellen.⁶⁷ Kr. u. 17-ben, Maroboduus és Arminius egymás elleni ütközetében mindkét részről megmutatkozott a módosult harcmodor: egyes erőiket vissza tudták tartani a küzdelemben, és a harcosok engedelmessé váltak a vezetésnek. A csatát nem a különböző kísérek és családok vívták, hanem katonák, akiket mindkét oldalon irányítani tudtak.⁶⁸ Tacitus hangsúlyozza, hogy ez a római *legio* hatására történt így. Ennek ellenére is voltak olyanok, akik nem szakítottak a régi harcmodorral. Tacitus, a felsorolt hatvan germán törzs közül a markomannok és cheruscusok

⁵⁸ *Caes. Gall.* 6.23. A Kr. e. 1. században a germánság létszáma és településszerkezete nem is tette szükségessé állandó közhatalom létét. A kis létszámú közösségek majorsági településrendben egymástól gyakran egy napi járóföldre éltek. Lásd ehhez: Todd 1987. 39–76; 77–114.

⁵⁹ Thompson 1965. 60–61.

⁶⁰ *Tac. Germ.* 12.3.

⁶¹ Lásd ehhez: Reuter, Schiavone 2011. 374–376.

⁶² Thompson 1965. 62–63. A *pecus* értelmezése itt elsősorban szarvasmarha, de Tacitus korában jellemző háziállat a germánoknál még a sertés, juh, kecske, liba, tyúk is, amelyek kisebb értéket képviseltek.

⁶³ *Tac. Germ.* 12.

⁶⁴ Lásd ehhez: Much 1967. 127–153.

⁶⁵ Fialat germán előkelők római szolgálatban: Todd 1987. 133–134. Vö. Wolters 2000. 21–40.

⁶⁶ Vö. *Tac. Ann.* 2.10.3. Todd 1987. 144; Pitts 1989. 45–58.

⁶⁷ Lásd ehhez: Székely 2001. 6; 10.

mellett a chattusokat emeli ki, akik fegyvelmezett sereg kiképzésén fáradoztak.⁶⁹ Ehhez járult, hogy harcosaik felszereltebbek voltak: fémeszközökkel és élelmiszerral is bőségesebben voltak ellátva, mint a többi germán törzs katonái. Esetükben a hadviselés, a katonai szervezet és a fegyverviselés megváltozása társadalmi változásokat eredményezett.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a Caesar-kori germán társadalom az 1. század végére már igen fejlett formát mutat, ami megmutatkozik a társadalmi rétegződésben, a bíraskodásban, a büntetések rendszerezettségében, a közösségi élet szabályozottságában és fejlettségében is. A germán népek életében igen rövid idő alatt bekövetkező változások nagyrészt annak köszönhetőek, hogy a szervezettebb, magasabb társadalmi szinten álló rómaiakkal folytatott kereskedelmi és katonai kapcsolatok erőteljesen befolyásolták. Ezek a változások alapvető feltételei voltak a germán törzsek későbbi fejlődésének.

IRODALOM

- BARATTE, F.: *Römische Silbergeschirre in den gallischen und germanischen Provinzen*. Aalen, 1984.
- BECK, J.-W.: *Germania – Agricola. Zwei Kapitel zu Tacitus' zwei kleinen Schriften. Untersuchungen zu ihrer Intention und Datierung sowie zur Entwicklung ihres Verfassers*. Hildesheim, 1998.
- BOGAERS, J. E.: *Zum Geheimnis von Hildesheim. BABESCH (Bulletin Antieke Beschaving) 57 (1982) 182–187.*
- BORZSÁK ISTVÁN: Néhány megjegyzés Tacitus Germaniájához. MTA I. OK 31 (1979) 31–39. {*Dragma II* (1996) 220–229}.
- BROGAN, O.: Trade between the Roman Empire and the Free Germans. *JRS* 26 (1936) 195–222.
- CANFORA, L.: *Caesar. Der demokratische Diktator. Eine Biographie*. München, 2004, Verlag C.H. Beck.
- EGGERS, H. J.: *Der römischen Import im freien Germanien*. Hamburg, 1951.
- EGGERS, H. J.: Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit in freien Germanien. In H. Temporini – W. Haase (Hrsg.) ANRW II.5.1. Berlin, New York, 1976, W. de Gruyter. 3–64.
- EWALD, J. GUGGISBERG, M. KAUFMANN-HEINIMANN, A. (Hg.): *Der spätrömische Silberschatz von Kaiseraugst. Die neuen Funde*. Augst, 2002.
- GEHRIG, U.: *Das Hildesheimer Silberfund*. Berlin, 1969.
- GÖMÖRI JÁNOS (szerk.): *A Borostyánkő út*. Sopron, 1999, Scarbantia Társaság.
- GREEN, D. H.: *Language and History in the Early Germanic World*. Cambridge, 1998, University Press.
- HEATHER, P.: *Goths and Romans 332–489*. Oxford, 1991, University Press.
- HUTTERER MIKLÓS: *A germán nyelvek*. Budapest 1986, Gondolat Kiadó.
- INSTINSKY, H. U.: *Der spätrömische Silberschatz von Kaiseraugst*. Wiesbaden, 1971.
- JANKUHN, H.: Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaftsordnung der germanischen Stämme in der Zeit der römischen Angriffskriege. In H. Temporini – W. Haase (Hrsg.) ANRW II.5.1. Berlin, New York, 1976, W. de Gruyter. 65–126.
- JOHN, W.: Der Hildesheimer Silberfund. In *RE* XXIV. 1963, 965–975.
- KOLENDO, J.: *A la recherche de l'ambre Baltique*. Warszawa, 1981.
- LESSIG, Th.: *Die archäologischen Fundstellen im Landkreis Hildesheim. Ein Katalog der archäologischen Bodendenkmale und Funde bis 2000*. Hannover, 2001.
- MUCH, R.: *Die Germania des Tacitus*. Heidelberg, 1967, Carl Winter Universitätverlag.
- NORDEN, E.: *Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania*. Leipzig, 1920, Teubner.
- PEKKANEN, T.: Sul problema del nome 'Germani'. *Quaderni Urbinati di cultura classica* 18 (1974) 39–55.

⁶⁸ Thompson 1965. 65–66; Schmidt 1941. 61; Tac. *Ann.* 2.45.3. A markomannok seregéhez lásd: Vell. 2.109.

⁶⁹ Tac. *Germ.* 30.2–3; 31.4.

- PITTS, L. F.: Relations between Rome and the German 'Kings' on the Middle Danube in the First to Fourth Centuries A.D. *JRS* 79 (1989) 45–58.
- REUTER, M., SCHIAVONE, R. (Hg.): *Gefährliches Pflaster. Kriminalität im Römischen Reich*. Mainz, 2011, Verlag Philipp von Zabern.
- SCHMAL, ST.: *Tacitus*. Hildesheim, 2005, G. Olms Verlag.
- SCHMIDT, L.: Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. *Die Westgermanen*. München, 1938-40, Verlag C.H. Beck.
- SCHMIDT, L.: Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. *Die Ostgermanen*. München, 1941, Verlag C.H. Beck.
- SCHUHMANN, R.: Eine textkritische Anmerkung zu Tacitus, Germania c. 1,1 und ihre Bedeutung für die Datierung der Schrift. *Glotta* 80 (2004) 251–261.
- SZÉKELY MELINDA: Germán lovas testőrök római szolgálatban. *Aetas* 26 (2011) 1. 94–103.
- SZÉKELY MELINDA: Calamitas atrocissima (Teutoburgi-erdő, Kr. u. 9). *Aetas* 16 (2001) 2. 5–14.
- THOMPSON, E. A.: *The Early Germans*. Oxford, 1965, Clarendon Press.
- TODD, M.: *The Northern Barbarians 100 BC – AD 300*. Oxford, New York, 1987, Basil Blackwell.
- TIMPE D.: *Romano-Germanica. Gesammelte Studien zur Germania des Tacitus*. Stuttgart und Leipzig, 1995, Teubner.
- WIESELER, F. J. A.: *Der Hildesheimer Silberfund*. Göttingen, 1869.
- WOLTERS, R.: „*Tam diu Germania vincitur.*” *Römische Germanensiege und Germanensiege – Propaganda bis zum Ende des 1. Jh. N. Chr.* Bochum, 1989.
- WOLTERS, R.: *Die Römer in Germanien*. München, 2000, Verlag C.H. Beck.
- ZIELING, N.: *Schilden der Spätlatène- und der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*. Oxford, 1989. BAR International Series 505.

MELINDA SZÉKELY

Institutions and Trade of German Tribes in the First Century AD

Information about institutions of the German tribes is available in the works of ancient authors. For the first time in history, Caesar wrote about the Germans in detail. The next author was Tacitus 150 years later.

My interest is focused on the institutions, the assembly (which played an important role during the latter centuries as well), jurisdiction and warfare of German tribes based on the works of the above-mentioned authors. Taking recent archaeological results into consideration, the development of tribal armament and the role of donation in political relations is discussed. The detailed research of Roman silver tableware usually donated to German leaders, describing their trade using the achievements of linguistics, is one of my main concerns. Significant changes occurred in the lifestyle of German tribes during the period between Caesar and Tacitus, mainly due to the Roman impact.